

A lengyel államiság visszaszerzésének napja: Varsó 1918. november 11.

Tefner Zoltán*

Abstract **The birthday of Poland: Warsaw, October 11, 1918.** The biggest celebration of Poland is linked to the beginning of November and the end of the war. In Eastern Europe the successor states of the Austrian – Hungarian Monarchy only differ from the formation of the Polish State that the latter didn't impregnate in big mass movements. The Polish arbitrarily created a historical milestone dedicating their celebration day to the arrival of Piłsudski in Warsaw. Piłsudski arrived in Poland from his Magdeburg's imprisonment, and started to organise the Polish state. This wasn't a one-day action, but the process lasted for months since the summer of 1917. Piłsudski was appointed to the commander-in-chief of the army, then later he became the head of state. In the autumn of 1918 until the December of that year, thanks to the dramatic organising activity, which was full of conflicts, Poland had got an own government. This achievement was owed to the fact that Piłsudski was the only politician who was accepted by each class of the Polish society and that's why the country avoided the anarchy for which it had big a chance.

Keywords: Great War (1914–1918), history of Central-Europe, History of Poland, Józef Piłsudski

Bevezetés

A lengyelek legnagyobb ünnepe 1918 novemberének elejéhez, a háború végéhez kapcsolódik. Közép-Európában, az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamai abban különböznek a lengyel állam megalakulásától, hogy az utóbbi nem ágyazódott nagy tömegeket megmozgató demonstrációkhoz. A lengyelek november 11-ből önkényesen csináltak történelmi mérföldkövet azzal, hogy Piłsudski varsói megérkezését jelölték ki a nagy ünnepnappá. Piłsudski magdeburgi fogságából hazatért Lengyelországba, és elkezdte a lengyel állam megszervezését. Ez nem egy napra leszűkíthető esemény, hanem 1917 nyarától több hónapig elhúzódó folyamat volt. Piłsudskit kinevezték a hadsereg főparancsnokának, majd később államfő lett. 1918 őszén, egészen az év decemberéig drámai, konfliktusokkal teli szervezőmunka keretében lett Lengyelországnak saját kormánya. Ez a vívmány annak volt köszönhető, hogy Piłsudski

* Intézmény: Budapesti Corvinus Egyetem
Email: zoltan.tefner@uni-corvinus.hu

volt az egyetlen olyan politikus, akit a lengyel társadalom majd minden rétege elfogadott, s így az ország nem süllyedt anarchiába, amire egyébként jó esélye volt.

A történész nehéz helyzetben van, amikor meg kell magyaráznia, hogy miért éppen *ez az a nap*, amelyen a lengyel társadalom egésze – pártállástól függetlenül – együtt ünnepel. Merthogy ezen a hétfői napon csendesen csordogált Varsóban az élet, nem tolongtak százezres tömegek az utcán, mint Prágában,¹ Bécsben² vagy Budapesten³ az állami önállóság kikiáltásakor. Nem sok érdemleges történt Józef Piłsudski Varsóba érkezésétől eltekintve. „A lengyel nemzet szuverenitásnak megszületése természetesen egy hosszabb folyamat volt, így a függetlenség napját, mintegy »önkéntesen« választották ki, ami egyben az első világháborút lezáró Compiègne-i fegyverszüneti egyezmény aláírásának napja is.

A megalakult Második Lengyel Köztársaság első államfőjének Józef Piłsudski tábornagyot nevezték ki, aki ezzel egyidejűleg a lengyel hadsereg élére állt.”⁴ – ennyi a szűkszavú helyzetjelentés a mai ünnep tartalmáról. S ha nem történt semmi érdemleges, akkor a történész számára nem marad más feladat, minthogy a dolgok mögé tekintve megpróbálja felvázolni az utat, amely november 11-ig elvezetett.

A manapság divatos „emlékezetpolitika”, s annak történeti kutatása ezeknek az „önkéntes” vonásoknak a keletkezésére keresi a választ: miért éppen az lett belőle, amivé lett, s miért éppen akkor, amikor egy adott nemzet manapság látványos külsőségek közepette megüli ezeket az ünnepeket. November 11-e 1939-ig katonai külsőségeket öltött, s csak 1937. április 23-án nyilvánították nemzeti ünnepé, a német megszállás alatt betiltották, 1945 után a sztálini diktatúra a nemzeti összeborulás napját július 22-re rakta át, arra a napra utalva, amikor a megszálló Szovjetunió „visszaadta” a lengyeleknek az állami függetlenséget. S az Újjászületés Napja (*Urodziny Polski Ludowej*) család elnevezést ragasztotta rá.⁵ A lengyel társadalom – már, aki tehette – igyekezett kibújni az ünneplés kényszere alól. 1989. február 15-től ismét nemzeti ünnep. Piłsudski személyéről leválaszthatatlan esemény, amelyben a lengyel nép nemzeti géniuszának jelentőségét méltatja, emlékezetébe idézi azt a napot, amikor az Varsóban átvette a politikai hatalmat.

Piłsudski felemelkedése

A november 11-i történet Piłsudski felemelkedésénél kezdődik. A hozzávetőleges dátum 1917 késő nyara. Nagy vargabetűk megtétele után (szocialista mozgalom, a k. u. k. katonai titkosszolgálat, szibériai száműzetés) lett a legújabb kori Lengyelország megteremtője.

1917 augusztusában, miután a francia kormány nyíltan a lengyelek mellé állt, s Roman Dmowski főleg nemzeti demokratákból alakított Párizsban működő árnyékkormánya, a Lengyel Nemzeti Bizottságot ismerte el a lengyel nép valódi képviselőjének. Válaszként a francia intézkedésekre a megszállt Lengyel Királyság két katonai fő kormányzója, Hans

¹ Bővebben lásd Gulyás László 2008/a, 125–134.; Továbbá Gulyás László 2008/b, 138–143.

² Bővebben lásd Tóth Imre: Német-Ausztria születése: 1918. november 12.

³ Bővebben lásd Vizi László Tamás: Az első magyar köztársaság születése: Budapest 1918. november 16.

⁴ Függetlenség napja – 1918. november 11. In: <http://www.setakrakkoban.hu/2015/11/fuggetlenseg-napja-swieto-niepodlegosci.html>

⁵ Wojtalek, Mateusz: 22 lipca: Urodziny Polski Ludowej. „Święto, ustanowione ustawą z 22 lipca 1945 r. miało „upamiętniać po wsze czasy odrodzenie niepodległego i demokratycznego państwa polskiego”. Ogłoszenie manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, tymczasowego organu władzy stworzonego przez Stalina na obszarze Polski wyzwalanym spod okupacji niemieckiej, stanowiło dla władz PRL akt założycielski, początek nowej epoki. Dlatego obchodząc rocznicę należało nadać odpowiednią rangę.” In: <http://www.newsweek.pl/wiedza/historia/22-lipca--urodziny-polski-ludowej,94238,1,1.html>.

Hartwig von Beseler és Stanisław Szeptycki kihirdették a két császár pátensét a lengyel államhatalom megteremtéséről.⁶ A kiáltvány bejelentette a legfőbb államhatalmi szerv, a Régenstanács megalakulását. A fordulatot az 1917-es februári forradalom, a cár március 14-i lemondása vezette be, s a nyár folyamán folytatódtak a konfliktusok. A Monarchiával és a németekkel való szakítás és az önálló politizálás, az akkor még maroknyi lengyel hadsereg függetlenítése a központi hatalmaktól nemzeti üggyé lépett elő. S a felelősségteljes feladatot – ha kellett, személyes áldozatokkal is – Piłsudski vállalta magára.⁷

A lengyel társadalomnak fel kellett oldania azt az ellentmondást, hogy a háború elején más és más irányban kötelezték el magukat.⁸ A galíciai konzervatívok Ausztria és az ausztrópolonista megoldás, a nemzeti demokraták Oroszország, s a kevés németbarát lengyel Németország mellett. De 1917 végén már egyre többen várták Lengyelország visszaállítását az USA belépésével megerősödött antanttól, és semmiképpen sem a három kelet-európai konzervatív nagyhatalomtól. Piłsudski ezt az életérzést egyesítette saját személyiségében, s következetesen haladt előre a maga útján. Szinte rögeszmésen hirdette az önálló lengyel hadsereg létrehozását. S a konfliktusok a varsói német Katonai Főkörmányzósággal, személy szerint Beseler vezérezzel ezen a ponton váltak heveny gyűlladássá. Piłsudski politikája korábbi osztrák–magyar szolgálati viszonyában is jócskán magában hordozta a provokációt és az önfejűséget. Elég, ha az 1914-es kielcei akciójára gondolunk, amikor augusztus 6-án éjszakáján – *látszólag* meggondolatlanul – egy maroknyi rosszul felfegyverzett lövésszel betört orosz területre, hogy honfitársai körében kirobbantsa a felkelést az oroszok ellen. Lépéseit nem egyeztette a k. u. k. főparancsnoksággal, a felkelést nem sikerült kirobbantania, s az ebből keletkező botrány majdnem a fejébe került, tekintélye az osztrák–magyar katonai vezetés köreiben a mélypontra zuhant. De nem a harcosok, a legionisták, a *nép* szemében.

1917 kora őszén erről a mélypontról kellett *volna* elindulnia, ha továbbra is a Monarchiával akarta *volna* megoldani a lengyel állam újraalapítását. De a történelem csapatában nem játszik az a játékos, akit úgy hívnak, hogy „Volna”. Piłsudski 1917 végén már nem tartott igényt arra, hogy megfeleljen korábbi felettesének, Hranilović ezredesnek, a k. u. k. Etappendienst parancsnokának, sem Beselernek. Ahogyan a Piłsudskival egyetértők fogalmazták: „Csak egy lengyel kormány lehet a lengyel vér adminisztrátora.”⁹ S a Lublini körzetben, az osztrák magyar megszállási övezetben élő, még orosz állampolgárságú lengyelek nagy része sem Ferenc Józsefben gondolkodott. Nem „valamilyen” lengyel államkezdeményben, csatlósállamban, ahogy a német Hindenburg–Ludendorff katonai vonal akarta. A radikális lengyel nemzeti körök számára mind a német megszállási részen, mind Bécsben és Galíciában egyáltalán nem volt mindegy, *milyen* ez a létrehozandó lengyel állam. Mozgalom indult el a minél nagyobb és minél szuverénebb Lengyelországért.

S hogy a november 11-i ünnep lényegét jobban megértsük, nem kerülhetjük ki azt a tanulságos varsói beszélgetést Piłsudski és a német főkörmányzó, Beseler vezérezzel között. Ritka történelmi másfél óra: a porosz junker államtudományból leckét ad a lengyel szabadságharcosnak¹⁰ Piłsudski három társával, köztük a későbbi lengyel miniszterelnökkel, Artur Śliwińskivel jelenik meg a varsói főkörmányzóság épületében,

⁶ Kovács István 2006, 68.

⁷ Holzer, Jerzy 1961, 447.

⁸ Szokolay Katalin 1997, 133.

⁹ Loeßner, Anton 1935, 97.; az idézetet lásd: Tefner Zoltán 2017.

¹⁰ Loeßner, Anton 1935, 95–105.

aki egy a lengyel hadsereg felállításáról szóló emlékiratot ad át Beselernek.¹¹ Távozásuk a palotából látszólag dicstelen, valójában a jövő, a lengyel államiság szempontjából meghatározó. Beseler érvelése – bár sok tekintetben igaza is volt –, a politikai porhintés és időhúzás iskolapéldája: az orosz elnyomás alatt szakmailag elsatnyult a lengyel hivatalnokréteg, idő kell annak, amíg a németek ezeket kiképzik. Csak ha a háború véget ér, s mi mindannyian otthonainkba térünk, akkor lehet ezt a munkát elvégezni. „Ami a követelés szót illeti [az emlékirat ezt a szót használta – T. Z.], az egy kissé túl erős hangsúlyozása a kérdésnek. Azon a véleményen vagyok – jelenti ki Beseler – hogy Önöknek nézetekkel, véleményekkel kellett volna ide jönniük, és semmiképpen sem követelésekkel sine qua non [...]”¹² Az egyébként a lengyelekkel szemben jóindulatú Beselernek a magas lóról intézett szózata Pilsudskiban csak megerősíti mindazt, amit úgyszólván tudott, hogy a németekre nem lehet számítani, s a megoldást valahol másutt, talán (?) az antant-politikában kell keresni.

Az „esküváltás” és következményei

Politikája ezen a ponton vesz fordulatot: minden erejével arra törekszik, hogy a nemzetet kivonja a központi hatalmakkal történő együttműködés kényszere alól, s ez által szabad kezet nyerjen sorsa intézésére. Határozott követelésekkel próbálta elérni a németek által kreált Ideiglenes Államtanács feloszlatását (amelynek maga is tagja volt). A „minél rosszabb, annál jobb” jelszó örve alatt a legkülönbözőbb megoldásokon dolgozott. Jelentős sikert az „esküváltás” hozott. A németek éppen ezekben a hónapokban kezdtek hozzá az önálló lengyel hadsereg megszervezéséhez. A korábban osztrák–magyar parancsnokság alatt harcoló légiókat a Monarchia átadta a németeknek. De a már felállított csapatok kire tegyék le a katonai esküt? A lengyel nemzeti gondolkodás évszázados hagyományai katonai eskü letételét csak a lengyel királyra tartották érvényesnek. 1917 végén a Régenstanács töltötte be a királyi funkciót, amely három nagyon tekintélyes lengyelből állt ugyan, de esküt tenni rájuk nem lehetett. Pilsudski, miután az Államtanács elfogadta az eskü szövegét, amelyben az eskü mindkét császárra vonatkozott, s amelyben *nem* a lengyel király szerepelt, lemondott államtanácsi tisztségéről, és a legionistákat az eskü megtagadására szólította fel. A katonák jelentős része megtagadta az esküt.¹³ A németek július 21-ről 22-re virradó éjszaka Pilsudskit vezérkari főnökével, Kazimierz Sosnkowskival együtt letartóztatták, s a magdeburgi erődbe zárták. De a légionistákat is megbüntették, az osztrák illetőségűeket besorozták osztrák ezredbe, s az olasz frontra küldték, akik orosz alattvalók voltak, azokat pedig Beniaminow-i és a Szczypiorno-i internálótáborokba zárták.¹⁴ A német politikai irány, amely addig sem volt a lengyelek körében népszerű, végképp elvesztette jelentőségét.¹⁵

Pilsudskival azonban éppen az ellenkezője történt. A tizenhat hónapos fogsága alatt személye mitikus hőssé emelkedett. Bekövetkezett az, amit Beseler is előre látott,

¹¹ Loeffner, Anton 1935,98.

¹² Loeffner, Anton 1935, „Was die Forderungen betrifft, die Sie aufstellen, so ist das eine ein wenig zu starke Betonung der Frage. Ich bin der Meinung, daß Sie mit Ansichten und Meinungen kommen müssten, jedoch nicht mit Forderungen sine qua non [...] 99.

¹³ Pajewski, Janusz 1978, 168.

¹⁴ Pajewski, Janusz 1978, uo.

¹⁵ Pajewski, Janusz 1978, „Sprawa przysięgi i represje wobec Legionów były świadectwem zupełnej zmiany polityki niemieckiej względem Polski. Upadła koncepcja tworzenia wojska polskiego i pozyskania współpracy i sympatii szerszych kół narodu polskiego.” 168–169.

amikor megpróbálta rábeszélni az együttműködésre, hogy a lengyel társadalom *vele mindent* hajlandó lesz végigcsinálni, *nélküle semmit*. Ez alatt a tizenhat hónap alatt a központi hatalmak elvesztették a háborút, s a lengyelkérdés megoldása Németország és a Monarchia katonai helyzetének romlásával fokozatosan olyan perspektívába ágyazódott, mint amit a jövőben majd a győztes antant fog megoldani. A két döntő jelentőségű esemény, részint a Wilson amerikai elnök által közzé tett 14 pont, részint az 1918. március 3-án megkötött breszt–litovszki békeszerződés siettette a lengyelpolitikában ezt a súlyponteltolódást.

Igazából a háború legvégén, improvizatív megoldások sorozata és a sebesen változó katonai és politikai helyzetet kialakító törvényszerűségek révén lett november 11-ből az, ami lett. A németek 1918 nyarán a nyugati fronton döntő vereségeket szenvedtek. Az augusztus 14-i koronatanács a Spa-i főhadiszálláson még megpróbálta a lehetetlent – „defenzív védelemmel” megtörni az antant harci kedvét¹⁶ –, de erre az antant döntő erőfölénye nem sok esélyt adott. Szeptember 14-én a Monarchia külügyminisztériuma jegyzékben fordult a hadviselő hatalmakhoz, hogy a békekötés alapelveinek kidolgozására küldjenek képviselőket egy semleges külföldi országba. A nyilvánvaló szándék, még egy utolsó kísérlet a Monarchia megmentésére nem talált viszonzást a megszólított hatalmak politikusaiban, nem felelt meg tényleges erőviszonyoknak, a valódi helyzetnek.¹⁷

A szétbomlás nyilvánvaló tényeinek hatására Varsóban is felgyorsultak az események. A Régenstanács október 17-én szózatot intézett a néphez, amelyben bejelentette az összes lengyel lakta terület egy államba történő egyesülését, amely szabad kijárással rendelkezik a tengerhez.¹⁸ Ezt követte október 23-án az új kormány kinevezése a nemzeti demokrata Józef Świeżyński elnökletével. Świeżyński felállította a lengyel hadsereget (igaz, hogy csak 6000 főből állt, de mégiscsak lengyel hadseregnek hívták), ezt Beseler főkormányzó tudomásul vette, s bejelentette, hogy a főkormányzóság ezt az embrionális állapotban lévő lengyel hadsereget önálló hadseregnek tekint. November 4-én megtörtént az ünnepélyes eskütétel, a főparancsnokság a távol lévő Pilsudskit kezébe került, a vezérkari főnök Tadeusz Rozwadowski tábornok lett.¹⁹

S ekkor jött a központi hatalmak kapitulációja, amely valósággal felrobbantotta Európát. Forradalmak, lázadások törtek ki mindenütt. November 10-én írta a Pesti Napló: „Izzó katlanként jutottak forrásba a rajnai városok, az. Úgy nevezett háborús nehézipar üzemei és telepei. [...] Még ennél is szenzációsabb talán, hogy alapjában rendült meg a császár szemefénye, az az intézmény, amiért évtizedekig dolgozott, adóba verte a népet és kihívta az egész világ féltékenységét. A császárt elhagyta a flotta. Bolsevik érzelmű német matrózok szikratávíró útján közvetlen érintkezésbe léptek az angol flottával.”²⁰ „Drezdában és Lipcsében is kitört a forradalom.”²¹ Óráról-órára más és más városok csatlakoznak a forradalomhoz.”²² Károly király lemondott, Vilmos császár Hollandiába menekült. S az ellenőrizhetetlen álhírek sorozata: Hindenburg is csatlakozott a forradalomhoz [?!].²³

¹⁶ Galántai József 1980, 469–470.

¹⁷ Galántai József 1980, 471.

¹⁸ Kovács István 2006, 72. old.

¹⁹ Kovács István 2006, uo.

²⁰ Pesti Napló, 1918. november 10. [A szöveg a jelenleg érvényes helyesírási szabályok szerint átalakítva – T. Z.].

²¹ Értsd: Magyarországon a Károlyi Mihály vezette polgári demokratikus forradalom kitérésekor.

²² Pesti Napló, 1918. november 10.

²³ Uo.

Ebben a káoszban a még működő, s a keleti területeken (Ukrajna, Baltikum) állomásozó, azokat megszállva tartó hadseregek helyzete is bizonytalanná vált, s Németország, valamint a keleti régiók között ott feküdt Lengyelország: Pontosabban ott lebegett, mint egy geostratégiai Demoklész kardja. Ha a Lengyel Királyságban, Posenben és Galíciában győz a forradalom, akkora a keleti hadseregek – mind az osztrák–magyar, mind a német – a vörös lengyelek és a szovjet vörösök között harapófogóba kerülnek. Német szempontból lét és nemlét kérdésévé vált Lengyelország helyzete. A forradalom elkerülése az egyébként nem túl baráti viszonyban álló két szomszédos nép közös ügye lett.²⁴ Egy olyan embert kellett találni, akit nagy tekintélye a helyzet urává tehet, s akire mindenki hallgat. S ilyen ember egész Európában csak egyetlen akadt: Józef Piłsudski.

Piłsudski első órái Varsóban

Piłsudskit a németek november 9-én egy egyetlen vagonból álló szerelvényvel szállították Varsóba. A vonat másnap reggel 7 órakor érkezett meg a lengyel fővárosba. A pályaudvaron a Régenstanács képviselőjében Zdzisław Lubomirski herceg fogadta a POW²⁵ főparancsnoka, Adam Koc tábornok kíséretében.²⁶ Piłsudskit Lubomirski gépkocsiján a Frascati-palotába vitték („egy csésze teára”), ahol Lubomirski közölte vele, hogy a Régenstanács másnap, 11-én átruházza rá a katonai teljhatalmat.²⁷ A hatalomátadás másnap meg is történt. Az esemény ezzel a késő délutáni Régenstanácsüléssel lett azzá, amivé lett: a lengyel nemzet máig legnagyobb ünnepévé. A szerény kis aktus eltért a többi utódállam megalapításának látványosabb jeleneteinél, amelyek mind proklamáció formájában történtek meg. A sor IV. Károly október 16-i proklamációjával kezdődött: „[...] Ausztria népeinek akaratához képest szövetséges állammá alakul át, melyben minden néptörzs saját, külön államterületet alkot települési területén.”²⁸ Igaz, hogy az államszövetségből nem lett semmi, de lavinát indított el a Monarchia nemzeti társadalmaiban. A horvátok, szerbek és szlovének jugoszláv államának létrejöttét (SHS-királyság) a december 1-i proklamáció rögzítette²⁹, október 28-án a csehek Prágában kimondták a Csehszlovák Köztársaság megalakulását, amelyhez a szlovákok a túrócszentmártoni gyűlésen elfogadott proklamációban csatlakoztak. Október 31-én Pesten győzött az őszirózsás forradalom, s november 16-án Magyarország köztársasággá alakult.³⁰ A varsói november 11-i változásokra Károly nyilatkozata már nem hatott különösebb ösztönző tényezőként, de azért mégis zöld utat biztosított számára jogilag.

A varsói és a többi nemzetállami újjászületés között *talán* még az is különbséget jelenthet, amelyre a fentiekben célzásokat tettünk: a rögtönzés, a parttalanság és a személyes viszonyok hangsúlyozottabb szerepe. Piłsudskinak, amikor megérkezett,

²⁴ Pajewski, Janusz 1978, Piłsudski dialógusa a német származású angol diplomatával, Harry Kessler gróffal. „Rozmowa zesza następnie na aktualny temat możliwości wybuchu w Polsce rewolucji. Brygadier oświadczył, że wprowadzie nie jest konserwystą, ale stoi zdala od bolszewizmu.” 294.

²⁵ POW (Polska Organizacja Wojskowa): titkos katonai szervezet, 1914-ben alapította Varsóban Piłsudski az oroszok elleni harc céljából. In: https://pl.wikipedia.org/wiki/Polska_Organizacja_Wojskowa.

²⁶ Pajewski, Janusz 1978, „[...] przy filizance herbaty [...]”. 297.

²⁷ Pajewski, Janusz 1978, uo.

²⁸ Gonda Imre–Niederhauser Emil 1998, 321.

²⁹ Kann, Robert A. 1990, 461.

³⁰ Gonda Imre–Niederhauser Emil 1998, 323.

egyik fő problémája az volt, hogy ruházata „felfrissítésre” szorul, ingeket és alsóneműket kért, mondván, hogy a 16 hónap alatt a börtönben nagyon „lerongyolódott”. Felöltötte a korábban viselt szürke légiós egyenruhát. „Nem szükségéből, hanem tudatosan. Ez olyan tartozéka volt, mint kedvenc hősének és példaképének, Napóleonnak a kopottas köpeny.”³¹ Béreltek számára egy lakást, ennek erkélyéről rögtönzött beszédet tartott az érkezésének hírére összesereglett varsóiaknak: „[...] Életemmel és véremmel mindig a hazámat és a lengyel népet szolgáltam, és ezt teszem ezután is. Ennyit rövid köszöntésül, mert meg vagyok fázva – fáj a torkom, és hasogat a mellem.”³² Közvetlenül letartóztatása után kislánya született; az április 11-i nap koreográfiájához az is hozzátartozott, hogy – egy rövid órát engedélyezve magának – meglátogatta feleségét, aki a Visztula túlsó oldalán lakott (ideje alig volt rá, mivel a különféle küldöttségek egymásnak adták át a kilincset).³³

Az átalakulás nehézségei már az első napon igénybe vették minden percét, s azok a napok múlásával egyre komolyabbakká váltak. Ahogy később a Pesti Hírlap összefoglalta: „lengyel mellékkormányok alakultak”. „[...] Lembergben ideiglenes kormánybizottság alakult, amelyben dr. Glombinszky [sic!] a pénzügyeket, Karbeck [sic!] pedig a politikai teendőket vezeti. E kormánybizottságnak egy küldöttsége ma éjjel Varsóba megy, hogy az ottani kormánytól, amelynek aláveti magát, megszerezze a szükséges fölhatalmazásokat. Varsóban november első napjaiban megegyezés jött létre a kormány és a baloldali pártok között. A baloldal késznek nyilatkozott a kormányügyekben részt venni azzal a feltétellel, hogy ha a régenségi tanácsot megszüntetik és a miniszteri tárcák nagyobb részét a nép és munkáspárt képviselőinek adják át. Svcyzinski [sic!], kormányelnök erre azonnal lemondott, Lublinban államcsínyt hajtottak végre. Radomban és Kielcében is önálló kormányok alakultak [...]”.³⁴ S még egy rövid hír a Budapesti Hírlapban: „Pózen [sic!] vára [városa – T. Z.] tegnap óta a munkások és katonák tanácsának hatalmában van. A főparancsnokság és a kormányzóság alávetették magukat a katonák tanácsának. A rendőrfőnökséget, a táviróhivatalt és a pályaudvart megszállták. A változás incidensek nélkül ment végbe.”³⁵

A budapesti közönséghez annyi jutott el, talán a nagy zűrzavar miatt, vagy inkább annak ellenére, hogy Pilsudski felhívásokkal dolgozott: „Pilsudszki [sic!] felhívásban közli, hogy a kormányzótanács nemzeti kormány alakításával bízta meg. A kormányzótanács kész az ő kezébe letenni a hatalmat. Pilsudszki a lublini népköztársaság kormányával összekötetésbe lépett és a pártok képviselőivel tanácskozni fog. A kormányzó tanács felhívást intézett a lengyel néphez, a melyben tudatja, hogy a katonai halaimat és az összes lengyel csapatokon való főparancsnokságot Pilsudszkira ruházta. A nemzeti kormány, megalakítása után a kormányzótanács ennek a kormánynak fogja átadni a hatalmat. Pilsudszki egyidejűen kötelezte magát, hogy az ő kezében lévő főparancsnoki hatalmat erre a kormányra fogja átruházni.”³⁶

A hadsereg létrehozása mellett legsürgetőbbnek a nemzeti egység megteremtését tartotta. Már az ominózus november 11-i napon Lublinba akart utazni, hogy beszéljen a lublini szociáldemokrata kormány elnökével, Ignacy Daszyńskival, s meggyőzze arról, hogy „össz nemzeti kormányra” van szüksége Lengyelországnak, nem pedig „egyoldalú, pártos

³¹ Kovács István 2006, 76. old.

³² Kovács István 2006, 76–77. old.

³³ Kovács István 2006, 76. old.

³⁴ Pesti Hírlap, 1918. november 28.

³⁵ Budapesti Hírlap, 1918. november 11. A budapesti sajtó kevés információ hiányában, illetve amiatt, hogy folyt a cseh, román és szerb betörés az országba, csak ritkán és nagyon szűkszavúan tájékoztatta olvasóit a lengyelországi eseményekről.

³⁶ Uo. 1918. november 13.

kormányra”.³⁷ Végül Daszyński és Edvard Ridz-Śmigly tábornok utaztak Varsóba. Pilsudski meggyőzte Daszyńskit, hogy mondjon le, s legyen a nemzeti kormány feje. A következő napok történései azonban más irányt szabtak a kormányalakításnak. A nemzeti demokraták nem egyeztek bele abba, hogy Daszyński legyen a kormányfő, így a szocialista Jędrzej Moraczewski alakíthatott ideiglenes kormányt november 18-án. Külön problémát jelentett az országban állomásozó német hadsereg evakuálása. Varsóban a német katonatanács, a Soldatenrat vette át a német hadsereg feletti parancsnoklást. Pilsudski mértékletes intézkedésének köszönhető (még ez is az ominózus november 11-i napon), hogy a német hadsereg rendben elhagyta Varsót, miután a következő napokban lefegyverzésük is rendben megtörtént.

Az új lengyel kormány 24-i kiáltványa már nem nélkülözte egy „valódi” kiáltvány ismérveit: „Az új lengyel kormány egy kiáltványban Lengyelország ideiglenes népkormányainak nevezi magát és kijelenti, hogy az alkotmányozó gyűlés számára legközelebb megejtendő választásokon mindama területeknek módjukban lesz Lengyelországhoz csatlakozni, amelyek ezt valójában kívánják. Kijelenti továbbá a kormány, hogy a litvániai, [...] ukrán, magyar és német szabad köztársaságokkal egyetértésben és barátságán óhajt élni.”³⁸ A történelem menete az idegen hadsereg távozásával is a „zöld útra lépés” felé haladt. S hogy ez a zöld útra lépés mennyire nem egyszerű, azt újabb és újabb „idegen hadseregek” betörése mutatta. Harcok hosszú sora kezdődött, s a nemzetvédelem végzettszerű szerepét ezúttal is Pilsudskira osztotta a sors. De ez már a november 11-i ünnep értelmezési határain túl mutató történet.

Melléklet: Józef Pilsudski 1918. november 12-i hadparancsa

Katonák! Abban a pillanatban veszem át felettetek a parancsnokságot, amikor minden lengyel szíve erősebben és szaporábban ver, amikor szülőföldünk a maga teljes valójában látja meg ragyogni a szabadság fényét.

Katonák! A lengyel katonai egységek a világháború folyamán különféle helyszíneken és feltételek között kiállták a próbát. Úgy vélem, hogy ez bár nagy és hősiesség volt, népünk gyógyíthatatlan csonkasága mellett mégis gyengének és egyoldalúnak bizonyult.

Ezeknek a viszonyoknak kártékony maradványa az, hogy nincs egységes hadseregünk. Számítva arra, hogy Ti valamennyien képesek vagytok a felülemelkedésre, elszántak vagytok arra, hogy kiküszöböljétek a nézeteltérést, a súrlódást, a klikkesedést és a vizslyt a hadseregben, hogy mielőbb kifejlődjön a bajtársiasság érzése, s hogy ez megkönnyítse az együttműködést.

Katonák! Egész nemzetünk előtt ott áll a kérdés, hogy ki lesz képes elvégezni ezt a küldetést és ki lesz képes összefogni az erőket és az akaratot. A kérdés a maga valóságában itt áll előttünk. A megoldás azért is nehéz lesz, mivel a ránk mért nehéz szolgálat katonai érzést és szívet kíván.

A katonának éppen ebben a legörömtelibb és legnehezebb pillanatban kell uralkodnia önmagán és kiegyensúlyozottnak lenni, hogy a feladatát rendben és pontosan végezhesse el. Kihágást elkövetni ebből a szempontból annál is könnyebb, minél kevésbé tudjuk ebben az izgatott órában elviselni azokat a terheket, melyeket a katonának mindig viselnie kell.

³⁷ Pajewski, Janusz 1978, „Pilsudski natomiast chciał zaraz jechać do Lublina. Odradzał mu to Lubomirski tłumacząc, że rząd tam utworzony to »jednostronny, partyjny« że nie jest to »rząd ogólnonarodowy«” 297. old.

³⁸ Budapesti Hírlap, 1918. november 25.

Szeretném, ha mindez számotokra nem szemrehányás lenne, és hogy tevékenységetekkel számot tudnátok adni a nemzetnek, de ugyanakkor saját lelkiismereteteknek is arról, hogy nemcsak első, de jó katonái is voltunk a halottaiból feltámadó Lengyelországnak.

Ezt a parancsot fel kell olvasni a nekem alárendelt csapatok előtt.

Varsó, 1918. november 12.

Józef Piłsudski

Felolvasta: Ksawery Jasiński

Felhasznált irodalom

Galántai József 1980, Az első világháború. Budapest: Gondolat Kiadó.

Gulyás László 2008/a, Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. Máriabesnyő-Gödöllő: Attraktor Kiadó.

Gulyás László 2008/b, Beneš statesman or charlatan? The plans and the reality 1908–1948. Toronto-Buffalo: Corvinus Publishing. 138–143. old.

Gonda Imre–Niederhauser Emil 1998, A Habsburgok. Egy európai jelenség. Budapest: Pannonia Kiadó.

Holzer, Jerzy 1961, Rozmowa Piłsudskiego z hrabią Kesslerem. In Kwartalnik Historyczny, R. LXVIII.

Kann, Robert A. 1990, Geschichte des Habsburgerreiches 1526 bis 1918. Böhlau Verlag. Wien Köln.

Kovács István 2006, Csoda a Visztulánál és a Balti-tengernél. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Loeßner, Anton 1935, Josef Pilsudski. Eine Lebensbeschreibung auf Grund seiner eigenen Schriften. Mit Titelbild und Karte. S. Hirzel. Leipzig.

Pajewski, Janusz 1978, Odbudowa Państwa polskiego 1914–1918. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Szokolay Katalin 1997, Lengyelország története. Budapest: Balassi Kiadó. 133. old.

Tefner Zoltán 2017, Az Osztrák–Magyar Monarchia belső nemzetiségi mozgalmi. 1914 július 28-tól 1918 őszéig. 2. Lengyelek. Kézirat.

Wojtalek, Mateusz: 22 lipca: Urodziny Polski Ludowej. In: <http://www.newsweek.pl/wiedza/historia/22-lipca--urodziny-polski-ludowej,94238,1,1.html>.

